

Maria Ewa Szatlach

Polska i Jugosławia wobec planu Marshalla

Plan Marshalla (1948–1952) był ważną inicjatywą administracji prezydenta Harry'ego Trumana dotyczącą rozwiązania problemów polityczno-gospodarczych powojennej Europy. Okazał się jednym z największych sukcesów amerykańskiej polityki zagranicznej po II wojnie światowej i stał się wzorem programu pomocowego dla późniejszych pokoleń¹. Twórcy planu opierali się na przekonaniu, że odbudowa gospodarcza Europy jest podstawowym warunkiem realizacji długoterminowych interesów Stanów Zjednoczonych. Wyrażali opinię, że dynamiczny rozwój amerykańskiej gospodarki wymaga rozwoju handlu i inwestycji amerykańskich poza granicami kraju, co z kolei ściśle wiązało się z odbudową gospodarczą głównych partnerów w Europie i ich reintegracją z multilateralnym systemem handlu światowego. Dla Stanów Zjednoczonych rynki europejskie stanowiły strategiczne aktywa (źródło dostaw, zasobów siły roboczej i możliwości przemysłowych), a groźba rozszerzenia komunistycznych wpływów była na tyle mocna, że jedynym wyjściem wydawała się odbudowa gospodarcza i wzmocnienie systemów demokratycznych w państwach Europy Zachodniej².

Trudna sytuacja gospodarcza w Europie w 1947 r. wskazywała, że wszystkie dotychczasowe formy pomocy Stanów Zjednoczonych i międzynarodowych instytucji finansowych były niewystarczające. Ułatwiały wprawdzie pierwsze kroki w odbudowie gospodarki, ale nie były w stanie doprowadzić do jej skutecznego uzdrowienia. Wielu czołowych polityków i ekspertów amerykańskich, posiadających dużą wiedzę o sytuacji społecznej i gospodarczej w Europie, wyrażało zdecydowane opinie, że własnymi siłami państwa europejskie nie zażegnają nadciągającego głębokiego kryzysu gospodarczego³.

¹ Na temat planu Marshalla: J. B. De Long, P. Eichengreen, *The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program*, Hamburg 1991; H. B. Price, *The Marshall Plan and Its Meaning*, New York 1955; J. Gimbel, *The Origins of the Marshall Plan*, California 1976.

² R. H. Ferrell, *Harry S. Truman and the Modern American Presidency*, Boston 1983, s. 117–118.

³ A. Grosser, *The Western Alliance: European-American Relations Since 1945*, New York 1980, s. 64.

Ogólne założenia planu odbudowy gospodarczej Europy przy udziale amerykańskiego kapitału zostały przedstawione przez sekretarza stanu, George'a C. Marshalla, w przemówieniu wygłoszonym 5 czerwca 1947 r. na Uniwersytecie Harvarda. Istota oferty amerykańskiej polegała na propozycji wykorzystania środków finansowych, towarów, maszyn i urządzeń pochodzących ze Stanów Zjednoczonych do odbudowy gospodarki europejskiej, a potem na nawiązaniu ścisłej współpracy ekonomicznej między państwami kontynentu. Warto wspomnieć, że propozycja generała Marshalla nie była wcześniej konsultowana z rządami europejskimi.

Reakcja francuskich i brytyjskich polityków, uprzedzonych nieoficjalnymi kanałami dyplomatycznymi, była natychmiastowa. Już w dwa tygodnie po przemówieniu Marshalla, 17 czerwca 1947 r., w Paryżu spotkali się ministrowie spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii i Francji – Ernest Bevin i George Bidault. Obaj politycy wystosowali do ministra spraw zagranicznych Związku Radzieckiego, Wiaczesława Mołotowa, zaproszenie na konferencję, której celem miało być opracowanie wspólnego stanowiska wobec amerykańskiej propozycji. Rosjanie przyjęli zaproszenie i konferencja trzech ministrów odbyła się w Paryżu 27 czerwca 1947 r.⁴

Już na samym początku pojawiły się istotne różnice zdań odnoszące się do metod opracowania planu. Francuzi i Brytyjczycy zaproponowali powołanie wspólnej organizacji do oszacowania najważniejszych potrzeb Europy. Koncepcja Mołotowa była odmienna i dotyczyła stworzenia odrębnych planów narodowych oraz propozycji udzielenia pomocy w pierwszej kolejności państwom najbardziej zniszczonym przez wojnę. Pierwszego lipca rozmowy weszły w stadium krytyczne i Mołotow, prawdopodobnie po otrzymaniu instrukcji z Moskwy, złożył oświadczenie oznaczające zerwanie rozmów. Delegacja radziecka opuściła Paryż następnego dnia⁵.

Francja i Wielka Brytania zdecydowały o wysłaniu zaproszeń do wszystkich państw kontynentu na konferencję w celu powołania europejskiej organizacji do opracowania programu gospodarczego i planu pomocowego. Jej termin został wyznaczony na 12 lipca 1947 r. Po odrzuceniu zaproszenia przez państwa będące w radzieckiej strefie wpływów do Paryża przybyli przedstawiciele 15 państw oraz reprezentacja trzech stref okupacyjnych Niemiec⁶. Jednogłośnie przyjęto decyzję o powołaniu Komitetu Europejskiej Współpracy Gospodarczej (Committee for European Economic Cooperation – CEEC), który przekształcił się w Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej (Organization for European Economic Cooperation – OEEC). Jej najważniejszym celem było nadzorowanie współpracy w ramach planu Marshalla przez samych Europejczyków.

Trzeciego kwietnia 1948 r. Kongres powołał do życia Administrację Współpracy Gospodarczej (Economic Cooperation Administration – ECA) oraz Nadzwyczajne

⁴ B. LaFeber, *America, Russia and the Cold War 1945–1975*, New York 1976, s. 61.

⁵ M. M. Narinsky, *The Soviet Union and the Marshall Plan: New Evidence of the Soviet Rejection of the Marshall Plan 1947. Two Reports*, The Cold War International History Project of the Woodrow International Center for Scholars in Washington D. C., March 1994, s. 46–54; M. Turlejska, *Zapis pierwszej dekady 1945–1954*, Warszawa 1972, s. 91.

⁶ Austria, Belgia, Luksemburg, Dania, Francja, Grecja, Holandia, Islandia, Irlandia, Norwegia, Portugalia, Szwecja, Turcja, Wielka Brytania, Włochy oraz reprezentacja trzech stref okupacyjnych Niemiec.

Biuro Przedstawicielskie w Europie, które były głównymi kanałami komunikacji pomiędzy rządem amerykańskim i OEEC. ECA miała być instytucją nadzorującą zarządzanie planem, odpowiedzialną przed prezydentem i zatwierdzoną przez Senat, ściśle współpracującą z Departamentem Stanu. ECA funkcjonowała na trzech różnych poziomach. Główną siedzibę miała w Waszyngtonie, Nadzwyczajne Biuro Przedstawicielskie znajdowało się w Paryżu, a Misje Specjalne w każdym z państw uczestniczących w programie. Bezpośrednie kontakty Amerykanów z przedstawicielami rządów europejskich odbywały się na poziomie Misji Specjalnych⁷. Wszystkie decyzje podejmowane przez Europejczyków musiały zyskać aprobatę Amerykanów, ale przedstawiciele Misji i Biura posiadali prawo inicjatywy, a ich analizy i poglądy w istotny sposób wpływały na podejmowanie decyzji przez ECA w Waszyngtonie.

Całkowita suma przyznana przez Kongres Europejskiemu Programowi Pomocy od 3 kwietnia 1948 r. do 30 czerwca 1951 r., kiedy pozostała wielkość środków pomocowych przekształciła się w Program Obrony Wzajemnego Bezpieczeństwa, wyniosła około 12,5 mld dolarów. ECA rozdzielala dary i przyznawała kredyty proporcjonalnie do deficytu płatniczego i dolarowego w każdym państwie. Wielka Brytania uzyskala najwięcej (23% całkowitej sumy pomocy – ponad 3,5 mld dolarów), Francuzi otrzymali 20% (około 3 mld dolarów), a trzeci największy beneficjent – Włochy – ponad 1,5 mld dolarów⁸. Na liście towarów wysyłanych do Europy znalazły się m.in.: ziarno, tłuszcze i oleje, mąka, cukier, przetwory mięsne i produkty mleczne, bawełna, nawozy, sprzęt rolniczy, węgiel i maszyny górnicze, ropa naftowa, drewno, stal, surowce i półprodukty, ciężarówki i samochody dostawcze, konstrukcje stalowe oraz sprzęt elektryczny.

Pomoc w ramach planu Marshalla udzielana była w formie pożyczek i darów. W przypadku darów rząd państwa korzystającego z pomocy sprzedawał je na swoim rynku wewnętrznym, a pieniądze pochodzące ze sprzedaży składane były na specjalnych kontach (*counterpart funds*) w walucie danego kraju. Mogły być one wykorzystane na różne cele za zgodą Amerykanów, przede wszystkim na ustabilizowanie wewnętrznej sytuacji finansowej, zrównoważenie budżetu, zahamowanie inflacji i na programy inwestycyjne o strategicznym znaczeniu dla modernizacji przemysłu i rolnictwa oraz rozwoju kraju⁹. Efektywne zastosowanie pomocy wymuszało na każdym państwie przygotowanie własnego planu gospodarczego. Propozycje zawarte w planach poddawane były następnie ocenie i koordynowane za pomocą OEEC. Nadrzędnym celem tak skoordynowanych planów było stworzenie wspólnego rynku europejskiego bez barier i ograniczeń handlowych.

Realizacja planów narodowych przeszła najśmielsze oczekiwania. Produkcja przemysłowa w państwach OEEC wzrosła z 87% w 1947 r. (rokiem bazowym był 1938 = 100) do 135% w 1952 r., rolna z 86% w 1947 r. do 114% w 1952 r., a wartość obrotów handlowych

⁷ C. Esposito, *America's Feeble Weapon. Funding the Marshall Plan in France and Italy, 1948–1950*, Westport 1994, s. 7–9.

⁸ M. E. Szatlach, *Plan Marshalla. Amerykańska wizja integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz 2008, s. 65–66.

⁹ *Ibidem*.

podwoiła się¹⁰. W chwili zakończenia planu Marshalla w 1952 r. państwa Europy Zachodniej uzdrowiły finanse publiczne, zmniejszyły stopę inflacji, przywróciły wymiennalność swoich walut i przekroczyły przedwojenny poziom produkcji przemysłowej oraz rolnej na skalę niespotykaną w historii gospodarczej świata. Państwa te wkroczyły na ścieżkę prawie dwudziestoletniego dynamicznego i stabilnego wzrostu gospodarczego¹¹.

Kiedy w 1947 r. Stany Zjednoczone zaproponowały państwu Europy plan Marshalla, początkowa reakcja Rosjan, jak już wspomniano, była bardzo ostrożna. Wprawdzie zgodzili się na omówienie amerykańskiej propozycji z przedstawicielami Wielkiej Brytanii i Francji, ale jak wskazują dokumenty, ich celem było uzyskanie informacji na temat charakteru, warunków oraz wielkości pomocy oferowanej przez Stany Zjednoczone¹². Amerykanie ze swojej strony nie mieli powodu sądzić, że Rosjanie już w dniu przyjazdu są zdecydowani na odrzucenie planu. Rządy Polski i Czechosłowacji szybko i pozytywnie zareagowały na amerykańską inicjatywę. Pozostałe państwa bloku wschodniego interesowały się planem w mniejszym bądź większym stopniu. Jugosławia podjęła akcję sondażową, zmierzającą do wyjaśnienia możliwości skorzystania z pomocy amerykańskiej. W notach złożonych przez przedstawicieli dyplomatycznych rządu Tito w Moskwie i Paryżu (28 czerwca) oraz Londynie (30 czerwca) wyrażono gotowość uczestniczenia w rozmowach na temat realizacji programu odbudowy gospodarczej Europy¹³.

Po wyjeździe Mołotowa z Paryża Rosjanie wybrali bardzo specyficzną drogę przekazania swojej decyzji, która przesądziła o zasięgu terytorialnym amerykańskiej pomocy ekonomicznej. 7 lipca 1947 r. radziecka agencja TASS podała wiadomość o odrzuceniu przez Polskę, Jugosławię i Rumunię zaproszenia do Paryża, ale przedstawiciele tych państw początkowo zaprzeczyli tej informacji. Jednocześnie radzieckie MSZ w nocy z 7 na 8 lipca skierowało do placówek dyplomatycznych krajów Europy Środkowo-Wschodniej instrukcję dotyczącą sposobu ich rezygnacji z udziału w paryskiej konferencji. Rosjanie mieli początkowo problem z Czechosłowacją, która oficjalnie ogłosiła, że na konferencji będzie reprezentowana przez swego ambasadora w Paryżu, ale radziecka dyplomacja zadziałała sprawnie i stanowczo. Polska i Rumunia również zmieniły zdanie i wysłały informację o rezygnacji z udziału w konferencji. Dzień później Węgry, Jugosławia, Bułgaria i Albania postąpiły tak samo. W zamian Związek Radziecki zaproponował podpisanie dwustronnych barterowych umów handlowych, które otrzymały nazwę planu Mołotowa, najpierw z Czechosłowacją, potem z Bułgarią, Węgrami i Finlandią oraz Albanią. Porozumienie z Jugosławią zostało podpisane 29 lipca. Za przykładem ZSRR Jugosławia podpisała traktaty o przyjaźni i wzajemnej pomocy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej¹⁴.

¹⁰ H. B. Price, *The Marshall Plan and Its Meaning*, New York 1955, s. 90–93.

¹¹ J. H. Williams, *End of the Marshall Plan*, „Foreign Affairs” July 1952, Vol. 30, Issue 4, s. 543.

¹² Szerzej na ten temat – M. M. Narinsky, *The Soviet Union and the Marshall Plan: New Evidence of the Soviet Rejection of the Marshall Plan 1947. Two Reports*, Washington D. C. 1994.

¹³ Z. Rutyna, *Jugosławia na arenie międzynarodowej 1943–1948*, Warszawa 1981, s. 317–318.

¹⁴ A. W. Dulles, *The Marshall Plan*, Oxford 1993, s. 29–30.

Początkowo, jak wspomniano, rząd w Warszawie pozytywnie odniósł się do zaproszenia na konferencję paryską 12 lipca 1947 r. Premier Józef Cyrankiewicz przychylnie ocenił koncepcję planu i zapewnił, że celem rządu polskiego jest zacieśnienie przyjaznych stosunków i współpracy ze Stanami Zjednoczonymi¹⁵. Po informacji o udziale Związku Radzieckiego w trójstronnym spotkaniu radzieckie ministerstwo spraw zagranicznych skierowało instrukcję do swoich przedstawicieli dyplomatycznych w Warszawie, Pradze i Belgradzie, w myśl której mieli oni polecić Bolesławowi Bierutowi, Clementowi Gottwaldowi i Josipowi Broz Tito przedstawienie własnych propozycji na temat realizacji planu Marshalla¹⁶. Polscy dyplomaci w Paryżu, Londynie, Waszyngtonie i Moskwie natychmiast poinformowali o wyrażeniu przez Polskę chęci udziału w lipcowej konferencji. „Głos Ludu” – organ Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (PPR) – opublikował artykuł pt. *Polska a Plan Marshalla. Jesteśmy dla USA korzystnym partnerem*, w którym podkreślano ważną rolę Polski w odbudowie głównych sektorów gospodarczych Europy – wydobywania węgla, produkcji żywności i transportu¹⁷. Polscy dyplomaci przekonywali również, że amerykańskie kredyty i towary konsumpcyjne uchronią gospodarkę polską przed całkowitym uzależnieniem od dostaw ze Związku Radzieckiego, co złośliwie skomentował ambasador Stanów Zjednoczonych w Warszawie, Stanton Griffis: „Warszawa [...] swoją lewą rękę wyciąga po pomoc, a prawą zwarła w pięść, atakując bez przerwy Stany Zjednoczone”¹⁸. Ambasador w Waszyngtonie, Józef Winiewicz, otrzymał polecenie przeprowadzenia rozmów z przedstawicielami Departamentu Stanu na temat planu Marshalla. Jednocześnie rząd polski wyraził gotowość uczestniczenia we wszystkich działaniach związanych z jego realizacją. 24 czerwca 1947 r. ambasador Polski w Moskwie, Marian Naszkowski, wystosował do Mołotowa notę zawierającą informację o zainteresowaniu rządu polskiego udziałem w dyskusjach nad planem Marshalla. Pod koniec czerwca 1947 r. do Paryża udał się główny ekonomista MSZ, Tadeusz Łychowski, z poleceniem włączenia delegacji polskiej do europejskich rokowań ekonomicznych. W Warszawie czyniono wiele, by Polska mogła uczestniczyć w realizacji planu. Prowadzono szeroko zakrojone działania dyplomatyczne, pomimo że nie posiadano informacji o stanowisku amerykańskim w kwestii możliwości udziału Polski w planie Marshalla i poglądów władz radzieckich na ten temat¹⁹.

W wyniku późniejszej jednoznacznej postawy ZSRR władze polskie zostały zmuszone do podporządkowania się radzieckim dyrektywom i odrzuciły zaproszenie do udziału w planie Marshalla. 9 lipca 1947 r. minister spraw zagranicznych, Zygmunt Modzelewski, wręczył ambasadorom Francji i Wielkiej Brytanii w Warszawie notę odrzucającą zaproszenie do Paryża. Jednocześnie premier Cyrankiewicz oświadczył, że

¹⁵ „Rzeczpospolita”, 21 czerwca 1947 r.

¹⁶ J. Janus, *Polityczne aspekty Planu Marshalla*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Studia Polono-Danubiana et Balcanica VII, Kraków 1995, s. 174–176.

¹⁷ „Głos Ludu”, 29 czerwca 1947 r.

¹⁸ P. S. Wandycz, *The United States and Poland*, London 1980, s. 333.

¹⁹ „Głos Ludu” z 25 lipca 1947 r. – wywiad z ministrem spraw zagranicznych Z. Modzelewskim; J. Winiewicz, *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Poznań 1985, s. 395–396; M. Naszkowski, *Paryż-Moskwa. Wspomnienia dyplomaty (1945–1950)*, Warszawa 1986, s. 196; J. Janus, op. cit., s. 179.

Polska popiera proces odbudowy Europy, ale wyłącznie na zasadach dobrowolnego współdziałania wszystkich państw europejskich. Stwierdził, że odbudowa Europy na amerykańskich warunkach doprowadzi do wzrostu hegemonistycznej pozycji Niemiec. Władysław Gomułka oświadczył, że Polska nie chce *sprzedać* swojej niezależności narodowej za jakiegokolwiek pożyczki i kredyty²⁰. Z kolei Z. Modzelewski, 17 września 1947 r., na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych powiedział, że: „nie wzięto pod uwagę ONZ i jej organów jako najbardziej powołanych do pomocy w dziele odbudowy Europy, chociaż niedawno jeszcze stwierdzono, że właśnie ONZ ma do spełnienia to bardzo ważne zadanie”²¹.

Odmowa udziału Polski w planie Marshalla uznana została przez Stany Zjednoczone jako akt pozostający w sprzeczności z narodowymi interesami kraju i odbiła się negatywnie na stosunkach polsko-amerykańskich²². Stanton Griffis wspomina w swoich pamiętnikach, że po 5 lipca 1947 r. zmalała szansa na konstruktywną współpracę między obydwojma państwami i odmowa udziału w konferencji nie pozostała bez wpływu na stanowisko Waszyngtonu w sprawie pomocy finansowej dla Polski²³.

Jugosławia, podobnie jak Polska, odmówiła przyjęcia planu Marshalla. Według Beatrice Heuser, Josip Broz Tito był zdecydowanym przeciwnikiem przyjęcia amerykańskiej pomocy²⁴. Również biografka Tito, Phyllis Auty, twierdzi, że uważał on plan Marshalla za narzędzie służące podporządkowaniu Jugosławii i jego samego polityce Stanów Zjednoczonych. Według niej, jeszcze dwadzieścia lat później Tito wciąż był gotowy bronić swej decyzji: „Odmowa Planu Marshalla była naszą własną decyzją i to my mieliśmy rację. W ten sposób uwolniliśmy się od amerykańskiego wpływu”²⁵. Według słów Tito, decyzje dotyczące nieprzyjęcia planu Marshalla były podejmowane niezależnie od nacisków Związku Radzieckiego: „We did not accept Russian influence or direction. The policy was taken on our own initiative, and no one forced us to it (Nie akceptowaliśmy radzieckiego wpływu czy kierunku. Prowadzona przez nas polityka była naszą własną inicjatywą i nikt nas do niczego nie zmuszał)”²⁶.

Relacje pomiędzy Jugosławią i administracją prezydenta Trumana, już i tak napięte, po odrzuceniu planu Marshalla znacznie się pogorszyły²⁷. Ale decyzja Stalina z czerwca

²⁰ N. Kołomejczyk, B. Syzdek, *Polska w latach 1944–1949*, Warszawa 1968, s. 219. Minister spraw zagranicznych, Zygmunt Modzelewski, stwierdził w Sejmie 22 listopada 1947 roku, że skoro plan Marshalla przewidywał dodatkową pomoc dla Niemiec, to: „stało się oczywiste, że zasada priorytetu w odbudowie krajów zniszczonych przez agresję niemiecką przekształcona została przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię w jaskrawy priorytet odbudowy Niemiec”.

²¹ E. J. Osmańczyk, *Ciekawa historia ONZ*, Warszawa 1963, s. 152.

²² L. Zyblikiewicz, *Polityka Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii wobec Polski 1944–1949*, Warszawa 1984, s. 110.

²³ S. Griffis, *Lying in State*, New York 1952, s. 160–180.

²⁴ Beatrice Heuser, *Western Containment Policies in the Cold War, 1948–1953*, London, 1989.

²⁵ P. Auty, *Tito. A Biography*, London 1970, s. 248.

²⁶ J. Tito, *Political Report of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia*, Belgrade 1948, s. 128–129.

²⁷ W 1947 r. Stany Zjednoczone i Jugosławia nie były w tym czasie formalnymi sojusznikami i relacje między nimi charakteryzowały się brakiem wzajemnego zaufania. W sierpniu 1946 r. Jugosłowianie zestrzelili dwa amerykańskie samoloty transportowe, które naruszyły przestrzeń powietrzną kraju.

1948 r., dotycząca usunięcia Komunistycznej Partii Jugosławii (KPJ) z Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominformu), spowodowała redefinicję amerykańskiej polityki wobec Jugosławii. John Gaddis nadał konfliktowi Stalin – Tito bardzo duże znaczenie w amerykańskiej polityce powstrzymywania²⁸. Stosunki między Jugosławią a ZSRR i pozostałymi krajami bloku komunistycznego do połowy 1948 r. wydawały się poprawne. Z czasem w relacjach tych pojawiły się napięcia, ponieważ Jugosławia, w przeciwieństwie do pozostałych państw bloku wschodniego, zaczęła prowadzić samodzielną politykę na arenie międzynarodowej i lansowała koncepcję utworzenia federacji bałkańskiej. Stalin podejrzewał Jugosławię o wchłonięcie Albanii, zwłaszcza że jej interesy za granicą były już reprezentowane przez Belgrad, co sprawiało wrażenie, że kraj ten stopniowo staje się protektorem Jugosławii. W czerwcu 1948 r. Kominform ogłosił rezolucję „O sytuacji w Komunistycznej Partii Jugosławii”, zarzucając jej odstępstwo od zasad marksizmu-leninizmu, antyradzieckie stanowisko, nacjonalizm oraz uleganie wpływom drobnoburżuazyjnego nacjonalizmu. W rezultacie wykluczono KPJ z grona partii skupionych w Kominformie. W świetle wypowiedzi George’a Kennana z 22 października 1946 r., w której porównał Tito do psa myśliwskiego tak dobrze wyszkolonego na komendę „do nogi”, że nie potrzebuje smyczy²⁹, konflikt Tito – Stalin okazał się dużym zaskoczeniem dla Waszyngtonu. Podział w Kominformie, w opinii Josepha Campbella, spowodował szok w amerykańskich kręgach politycznych i ta sensacyjna wiadomość miała siłę rażenia bomby³⁰.

Rozdźwięk między Tito i Stalinem został potraktowany jako osłabienia wpływów komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej i zmusił Waszyngton do wprowadzenia znaczących korekt w amerykańskiej strategii bezpieczeństwa narodowego. 30 czerwca 1948 r. Kennan przedłożył administracji prezydenta Trumana raport pt. „Postawa rządu Stanów Zjednoczonych wobec wydarzeń w Jugosławii”, który w opinii historyka, Wilsona Miscamble, zdefiniował amerykańską politykę wobec Tito na następne lata³¹. Mimo że Jugosławia nie przyjęła planu Marshalla i znalazła się wśród państw o wrogim systemie politycznym, stała się dla Stanów Zjednoczonych ważnym elementem ich polityki wobec ZSRR. W pierwszej części raportu Kennan przedstawił

Amerykane zwracali też uwagę na złe traktowanie personelu amerykańskiej ambasady w Belgradzie. Jugosłowianie ze swej strony mieli pretensję do USA o zamrożenie jugosłowiańskich aktywów w amerykańskich bankach. – Ch. G. Stefan, *The Emergence of the Soviet-Yugoslav Break. A Personal View from the Belgrade Embassy*, „Diplomatic History”, Vol. 6, Issue 4 (Fall 1982), s. 387–404.

²⁸ J. Gaddis, *Strategic and Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, New York 2005, s. 60.

²⁹ A. Stephanson, *Kennan and the Art of Foreign Policy*, Cambridge 1989, s. 89.

³⁰ J. Campbell, *Tito's Separate Road. America and Yugoslavia in World Politics*, New York 1967, s. 19–20. Z drugiej strony na rok przed konfliktem, w czerwcu 1947 r., charge d'affaires Stanów Zjednoczonych w Belgradzie, John Cabot, podkreślał w raportach dwuznaczność relacji Stalin–Tito. Stalin nigdy nie był pewien posłuszeństwa Tito, który doszedł do władzy własnymi siłami. Cabot ostrzegał Waszyngton, że Jugosłowianie nie zawsze postępują zgodnie z sowieckimi instrukcjami – Foreign Relation of the United States, Diplomatic Papers 1947, Vol. 4: Eastern Europe, The Soviet Union, Washington 1972, s. 806–807.

³¹ W. Miscamble, *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950*, Princeton 1992, s. 190.

możliwość rozpadu strefy radzieckiej, a Jugosławię jako narzędzie, za pomocą którego Stany Zjednoczone mogą nawiązać relacje między Zachodem a państwami socjalistycznymi. Z drugiej strony ostrzegł, że Stany Zjednoczone powinny działać bardzo ostrożnie, ponieważ Jugosławia pozostaje państwem komunistycznym, wiernym ideologii wrogości wobec burżuazyjnego, kapitalistycznego świata³². Dlatego kiedy w listopadzie 1950 r. prezydent Truman, zabiegając o przychylność Kongresu, przesłał dokument nawołujący do udzielenia pomocy Jugosławii („Yugoslav Emergency Relief Act”), nie wspomniał w nim o jugosłowiańskich komunistycznych strukturach gospodarczych, ale użył strategicznego argumentu: „Niezależna Jugosławia ma olbrzymie znaczenie dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych”³³. Kennan podkreślił też, że konflikt Tito – Stalin może mieć ważne znaczenie dla pozostałych przywódców komunistycznych, ponieważ oznacza możliwość odejścia od linii wytyczonej przez Moskwę, co było wcześniej nie do pomyślenia³⁴.

W listopadzie 1948 r. administracja Trumana zaczęła zastanawiać się nad możliwościami poprawy relacji handlowych i gospodarczych między Jugosławią i Stanami Zjednoczonymi, a Kennan wezwał do aktywnego poparcia reżimu Tito. W dokumencie pt. „Stosunki gospodarcze pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Jugosławią” z 10 lutego 1949 r. zarekomendował działania mające na celu złagodzenie ekonomicznych sankcji nałożonych na Jugosławię³⁵, a 14 lutego 1949 r. administracja prezydenta Trumana zatwierdziła politykę nastawioną na złagodzenie bilateralnych stosunków gospodarczych³⁶.

Polska „Trybuna Ludu” podała, powołując się na informację z dziennika „Corriere della Sera”, że włoski minister spraw zagranicznych, Carlo Sforza, w czasie pobytu w Stanach Zjednoczonych w Waszyngtonie w kwietniu 1948 r. złożył Deanowi Achesonowi memoriał, w którym wyraził przekonanie, że „należałoby udzielić Tito szerokiej pomocy ekonomicznej za pośrednictwem Włoch”³⁷. Taka pomoc mogłaby doprowadzić do faktycznego udziału Jugosławii w planie Marshalla. Ta sama gazeta podała informację, że amerykańskie koła rządowe całkowicie zaaprobowały propozycję Sforzy. Po jego powrocie do Włoch pojawił się komunikat o podpisaniu w Rzymie umowy, na mocy której Jugosławii miały zostać przekazane włoskie okręty wojskowe, a rząd jugosłowiański zgodził się w zamian na rewizję traktatu pokojowego. Z kolei równolegle w Belgradzie podpisano umowę zezwalającą na połów ryb u wybrzeży Dalmacji. W maju 1948 r. Tito zgodził się na wypłacenie rekompensat za majątek pozostawiony przez Włochów na terytorium przekazany Jugosławii na mocy traktatu pokojowego³⁸.

³² Foreign Relation of the United States, Diplomatic Papers 1948, Vol. 4: Eastern Europe, The Soviet Union, Washington 1974, s. 1079.

³³ A. Brown, *The Rise and Fall of Communism*, New York 2009, s. 208–209.

³⁴ The State Department Policy Planning Staff Papers 1948, Vol. 2, New York 1983, s. 320–321.

³⁵ The State Department Policy Planning Staff Papers 1949, Vol. 3, New York 1983, s. 14–24.

³⁶ Foreign Relation of the United States. Diplomatic Papers 1949, Vol. 5: Eastern Europe, The Soviet Union., Washington 1976, s. 863–868.

³⁷ *Klika Tito wiąże losy Jugosławii ze zbankrutowanym planem Marshalla*, „Trybuna Ludu” nr 196 z 20 lipca 1949 r., s. 2.

³⁸ *Ibidem*.

W oficjalnym oświadczeniu sekretarz obrony USA, Robert A. Lovett, na konferencji prasowej 29 grudnia 1948 r. powiedział, że „rząd amerykański nie ma nic przeciwko rozszerzeniu wymiany handlowej Włoch z Jugosławią”. Nawiązanie szerokich kontaktów handlowych z Włochami potraktowane zostało jako dowód włoskiego pośrednictwa włączenia Jugosławii do planu Marshalla. W „New Herald Tribune” z 29 grudnia 1948 r. można było przeczytać, że „włoskie ministerstwo spraw zagranicznych odmówiło potwierdzenia lub zaprzeczenia informacji, że Stany Zjednoczone popierają rozwój handlowy z Jugosławią. Jeśli by tak było, Stany Zjednoczone będą liberalnie interpretowały klauzulę Planu Marshalla, która zabrania państwom uczestniczącym eksportu towarów do Europy Wschodniej”³⁹.

W sierpniu 1949 r. odbyło się spotkanie Deana Achesona z Ernestem Bevinem i Robertem Schumanem, podczas którego stwierdzono jednoznacznie, że żywotne interesy Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Niemiec nakazują pomoc Tito w konflikcie ze Stalinem. „Tito may be a scoundrel” – powiedział Bevin – „but it’s our scoundrel” (Tito może i jest draniem, ale to jest nasz drań)⁴⁰. Ze swej strony jugosłowiańscy historycy twierdzą, że konieczność otrzymania pomocy ze Stanów Zjednoczonych pod koniec lat czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych nie zachwycała Tito. Uważał ją za cenę, którą musiał zapłacić za przywilej utrzymania niezależności od państw bloku wschodniego⁴¹. Przyjęcie pomocy z Zachodu było oznaką pragmatyzmu Tito, jego umiejętności taktycznych i kompromisowych, które zakończyły się zdumiewającym sukcesem⁴².

Latem 1949 r. Stany Zjednoczone udzieliły Jugosławii licencji eksportowej na maszyny i urządzenia do produkcji wyrobów ze stali, a Export-Import Bank udzielił jej preferencyjnego kredytu w wysokości 20 milionów dolarów. Pod koniec tego samego roku prezydent Truman powołał doświadczonego dyplomata, George’a V. Allena, na ambasadora w Jugosławii i ogłosił, że Stany Zjednoczone popierają w całej rozciągłości suwerenność tego państwa⁴³.

Latem 1950 r. gospodarka Jugosławii ucierpiała z powodu długotrwałej suszy. Minister spraw zagranicznych, Edward Kardelj, przyjechał do Waszyngtonu z prośbą o kolejne pożyczki i kredyty. Ponieważ konflikt na linii Tito – Stalin, jak już wspomniano, nie oznaczał odejścia Jugosławii od komunizmu, Kardelj został ostrzeżony, że rząd amerykański może mieć problem z udzieleniem pomocy finansowej z powodów ideologicznych. W amerykańskiej prasie zaczęły pojawiać się artykuły krytykujące rząd za pomoc „swojemu wrogowi”. Niektórzy dziennikarze podawali przykłady sztychowania z planu Marshalla przez jugosłowiańskich komunistów i obraźliwych sformułowań przeciwko Stanom Zjednoczonym. Dziennikarze i publicyści zadawali pytanie, dla-

³⁹ *Jugosławia w orbicie Marshalla*, „New Herald Tribune”, 29 December 1948.

⁴⁰ D. Acheson, *Present at the Creation. My years in the State Department*, W. W. Norton & Company, New York–London 1987, s. 327.

⁴¹ J. Močnik, *United States – Yugoslav Relations, 1961–1980. The Twilight of Tito’s Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America’s Yugoslav Policy*, Bowling Green 2008, s. 2.

⁴² *Ibidem*, s. 3.

⁴³ D. Acheson, *op. cit.*, s. 327.

czego rząd Stanów Zjednoczonych „próbuje robić biznes z reżimem, który nie ukrywa swojej podejrzliwości odnośnie motywów polityki międzynarodowej USA i gardzi amerykańskim stylem życia? Dlaczego robi wyjątek dla komunistów w Jugosławii?”⁴⁴

Export-Import Bank przyznał Jugosławii kredyt w wysokości około 30 mln dolarów na żywność (ziarno), a administracja Trumana przekonała Kongres do przekazania rządowi Tito 50 mln dolarów ze środków planu Marshalla⁴⁵. Stąd zapewne w niektórych opracowaniach pojawia się stwierdzenie, że Jugosławia brała udział w amerykańskim planie pomocowym. Rzeczywiście, otrzymała z planu pewne środki pomocowe, ale Amerykanie udzielili tej pomocy dopiero po zaistnieniu konfliktu na linii Tito – Stalin⁴⁶.

W 1951 r. ambasador Koca Popovic poprosił Amerykanów o pomoc militarną w związku ze wzrostem napięcia politycznego i pogłębiających się pogłosek o radzieckiej interwencji wojskowej. Istnieją dowody, że Stalin liczył na wojnę domową między jugosłowiańskimi komunistami, co dałoby ZSRR powód do wkroczenia radzieckich wojsk i interwencji zbrojnej. Mimo wielu zastrzeżeń, Kongres ostatecznie zgodził się na przekazanie Jugosłowianom sprzętu wojskowego za ponad 120 mln dolarów w latach 1952–1953⁴⁷. W listopadzie 1951 r. obydwie państwa podpisały umowę o współpracy wojskowej. W tym samym czasie doszło do formalnego zakończenia wojny z Austrią i Niemcami. Na konferencji w Londynie trzy mocarstwa – USA, Wielka Brytania i Francja – udzieliły Jugosławii subwencji w wysokości 500 milionów dolarów, która odegrała kluczową rolę w ożywieniu gospodarki⁴⁸. Do pomocy i współpracy handlowej włączyły się również Niemcy. W 1950 r. wyeksportowały to Jugosławii towary o ogólnej wartości około 61 mln (tekstylnia, narzędzia optyczne oraz sprzęt wojskowy byłej armii niemieckiej). Amerykańscy publicyści oszacowali, że w latach 1948–1956 Jugosławia uzyskała prawie 2 mld dolarów od państw Zachodu w postaci żywności, pomocy finansowej i sprzętu wojskowego⁴⁹. Od samych Stanów Zjednoczonych do 1955 r. Jugosławia otrzymała około 1,187 mld dolarów w formie pomocy gospodarczej i militarnej⁵⁰.

W „The Saturday Evening Post” pojawiały się artykuły z pytaniami o wartość Tito dla Stanów Zjednoczonych w aspekcie ryzykownej politycznej formuły „aktywnej współpracy ze wszystkimi państwami niezależnie od ich systemu rządzenia”. Wskazywano na pewne posunięcia Tito przychylne państwom Zachodu. Jugosławia przestała wspierać greckich komunistów, a 2 lutego 1951 r. doszło do podpisania między Grecją i Jugosławią umowy o ruchu komunikacyjnym i telekomunikacyjnym. W lutym 1953 r. podpisała z Grecją i Turcją układ o przyjaźni i współpracy, a 9 sierpnia 1954 r. te trzy państwa podpisały Pakt Bałkański. W styczniu 1951 r. Jugosławia nawiązała

⁴⁴ D. Bess, *Should we do business...*, s. 134–138.

⁴⁵ D. Acheson, op. cit., s. 332–333.

⁴⁶ E. Sorel, *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*, OECD 2008, s. 14.

⁴⁷ D. Acheson, op. cit., s. 333.

⁴⁸ L. Benson, op. cit., s. 133.

⁴⁹ D. Bess, op. cit., s. 134–138.

⁵⁰ L. Benson, *Jugosławia. Historia w zarysie*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 133.

stosunki dyplomatyczne z Austrią, z którą znajdowała się do tej pory w stanie wojny. Wyraziła zgodę na rozwiązanie problemu Triestu, uwolniła Alojzego Kardynała Stepinaca – duchownego katolickiego, prymasa Chorwacji – co potraktowano jako przyjacielski gest wobec Zachodu. Z drugiej strony, kiedy na Węgrzech wybuchło powstanie przeciwko Rosjanom, Tito początkowo sympatyzował z Węgry, a potem poparł radziecką interwencję; po latach przyjaznych relacji z Niemcami Zachodnimi nagle oficjalnie uznał władze komunistyczne NRD⁵¹.

Skutki odrzucenia planu Marshalla przez Polskę, w przeciwieństwie do Jugosławii, miały zupełnie inny i dalekosiężny zakres o dwojakim charakterze. Z jednej strony Amerykanie zaczęli stosować wobec Polski drastyczne i wieloletnie sankcje gospodarcze, a z drugiej Rosjanie „zacieśnili swój uścisk” – uzależnili od siebie Polskę gospodarczo i politycznie⁵².

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej handel między Polską i Stanami Zjednoczonymi w dalszym ciągu odbywał się na podstawie Traktatu o Przyjaźni, Handlu i Prawach Konsularnych z 1931 r.⁵³, ale po odrzuceniu planu obrotu handlowe w przeciągu zaledwie kilku lat zmniejszyły się czterokrotnie. Amerykanie nałożyli embargo na eksport do Polski nowoczesnych technologii i jednostronnie cofnęli klauzulę największego uprzywilejowania w 1951 r.⁵⁴

Od początku 1947 r. toczyły się rozmowy polsko-amerykańskie na temat przyznania Polsce amerykańskich kredytów inwestycyjnych oraz uzyskania poparcia Stanów Zjednoczonych w negocjacjach z Bankiem Światowym na temat przyznania kredytu w wysokości 600 mln dolarów na zwiększenie wydobycia węgla oraz modernizację i rozbudowę infrastruktury służącej do jego eksportu⁵⁵. W czerwcu 1947 r. przybyła do Warszawy delegacja Banku Światowego w celu zapoznania się z sytuacją gospodarczą i przygotowania szczegółowego raportu na temat możliwości płatniczych Polski. W tym samym czasie przebywała w Warszawie delegacja amerykańska z pułkownikiem Williamem Harrisonem na czele, której zadaniem była ocena sytuacji żywnościowej i aprowizacyjnej Polski. Negatywne wnioski obu delegacji i odrzucenie polskiej prośby o długoterminowy kredyt były prawdopodobnie skutkiem odmowy uczestnictwa w planie Marshalla⁵⁶. Pod koniec lipca 1947 r. w Genewie Hilary Minc i William Clayton przeprowadzili kolejną rozmowę na temat udzielenia Polsce kredytu

⁵¹ E. O. Hauser, *Will our Yugoslav gamble pay off*, „Saturday Evening Post”, 17 May 1958, Vol. 230, Issue 46, s. 131–134.

⁵² Zob. A. Skrzypek, *Mechanizm uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957*, Pułtusk 2002.

⁵³ J. Kaczurba, *Polska – USA. Gospodarka – stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1977, s. 185.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 186.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 222.

⁵⁶ L. Zyblikiewicz, *op. cit.*, s. 104–107; T. P. Alton, *Polish Postwar Economy*, New York 1955, s. 240. Działania te odbiły się negatywnie na całokształcie stosunków gospodarczych i zmniejszyły wartość polskich dostaw, choć nie zahamowały ich całkowicie. W latach 1952–1956 wartość eksportu z Polski do USA zwiększyła się z 45 mln do 95 mln złotych. W 1957 r. Polska została włączona do grupy krajów, które mogły uzyskiwać dostawy nadwyżek rolnych USA w ramach tzw. programu PL – 480, na warunkach kredytu spłacanego w dużej części w walucie krajowej. Posunięcie to przyniosło natychmiastowy wzrost wartości amerykańskiego eksportu do Polski z 10 mln w 1956 r. do 233 mln złotych w 1957 r. W 1960 r. Polska odzyskała klauzulę najwyższego uprzywilejowania w handlu z USA.

przez Bank Światowy. Choć Clayton przyznał, że Amerykanie są świadomi politycznego charakteru odmowy planu Marshalla, to stwierdził, że w zaistniałej sytuacji kredyty z amerykańskich agencji rządowych nie wchodzi w grę i w wymianie handlowej możliwe są tylko transakcje gotówkowe⁵⁷. Polska kilkakrotnie ponawiała wnioski o kredyty z Banku Światowego, należne jej z racji pełnoprawnego członkostwa. Kiedy po 1948 r. nie otrzymała już ani jednego, w marcu 1950 r. zrezygnowała z członkostwa, podając jako powód niemożność uzyskania kredytów na warunkach proponowanych przez Bank⁵⁸.

Po nieprzystąpieniu do planu Marshalla rząd Związku Radzieckiego rozpoczął z Polską negocjacje na temat długoterminowego porozumienia handlowego. W styczniu 1948 r. obie strony podpisały pięcioletnie porozumienie clearingowe o wzajemnych dostawach towarów o wartości około 1 mld dolarów na lata 1948–1952⁵⁹. Umowa z 1948 r. została rozszerzona w maju 1949 r. o dostawy maszyn dla przemysłu koksowniczego i chemicznego, zakładów uszlachetniających węgiel, przedalini i innych przedsiębiorstw. Na zakup surowców dla tych gałęzi Związek Radziecki udzielił Polsce trzyletniego kredytu na sumę 79,5 mln rubli. W późniejszych porozumieniach handlowych Związek Radziecki zobowiązał się dostarczyć Polsce całkowite wyposażenie dla 30 kluczowych zakładów przemysłowych na sumę 400 mln rubli (100 mln dolarów) i wykonanie dokumentacji technicznej⁶⁰.

Pomoc ZSRR została oceniona przez Zachód nie jako radziecka próba skompensowania Polsce rezygnacji z korzyści płynących z uczestnictwa w planie Marshalla, ale jako powiązanie procesu rozwoju gospodarki polskiej z planami i założeniami Związku Radzieckiego. Ze swej strony Hilary Minc, w wywiadzie dla „The Times” z 31 stycznia 1948 r., tłumaczył, że w ramach planu Marshalla Polska otrzymałaby towary konsumpcyjne, natomiast w ramach porozumienia z Rosjanami otrzymałaby dobra kapitałowe, które umożliwią jej rozwój potencjału przemysłowego, co z kolei pozwoli na produkcję dóbr konsumpcyjnych, zwiększenie wydajności w rolnictwie i w dłuższym okresie na wzrost obrotów handlowych z innymi państwami. Dodał również, że radziecki kredyt udzielony został bez jakichkolwiek warunków o charakterze politycznym i Polska nie będzie musiała deponować swojej waluty na rachunku specjalnym, co musiałyby zrobić w przypadku przyjęcia amerykańskiej pomocy⁶¹.

Powojenny proces rozwoju ekonomicznego Polski był analogiczny do procesu odbudowy gospodarki radzieckiej. Zgodnie z marksistowską koncepcją uprzemysłowienia, odbudowa i industrializacja kraju odbywała się w dwóch ściśle powiązanych ze

⁵⁷ FRUS 1947, Vol. IV, s. 435–438.

⁵⁸ D. W. Douglas, *Transitional Economic Systems. The Polish–Czech Example*, New York, London 1972, s. 297.

⁵⁹ M. Dewar, *Soviet Trade with Eastern Europe, 1945–1949*, Westport 1972, s. 42–43.

⁶⁰ T. P. Alton, op. cit, s. 284.

⁶¹ Ibidem, s. 44–45. Propagandowy wydzźwięk miał również artykuł w „Polsce Zbrojnej” z 6 czerwca 1949 r., który pocieszał czytelników twierdzeniem, że Polska ma się lepiej z 450 mln dolarów kredytu ze Związku Radzieckiego niż z kredytem komercyjnym w wysokości 600 mln dolarów z Międzynarodowego Funduszu Walutowego, ponieważ może otrzymać teraz nie konserwy zawierające końskie mięso ani omelety w proszku, lecz towary przemysłowe dla odbudowy przemysłu.

sobą etapach. W pierwszej fazie głównym celem miało być stworzenie solidnej bazy produkcyjnej dla rozbudowy przemysłu ciężkiego. W drugim etapie dalsza rozbudowa przemysłu ciężkiego miała przebiegać równolegle z rekonstrukcją techniczną budownictwa, rolnictwa i transportu oraz pozostałych działów gospodarki. Z chwilą, kiedy zaczęły działać akty prawne zmieniające ustrój społeczno-polityczny Polski, podobieństwa między zasadniczymi posunięciami w polityce gospodarczej Polski i Związku Radzieckiego stawały się coraz większe, a Polska stopniowo uzależniała się zarówno politycznie, jak i gospodarczo, od silnego wschodniego sąsiada⁶².

Odrzucając radziecki model gospodarczy przywódcy jugosłowiańscy rozwinęli nową formę socjalizmu, polegającą na decentralizacji państwa i gospodarki, stworzeniu demokracji samorządowej i zwiększeniu roli rynku w gospodarce. Niektórzy nazwali ten system „socjalizmem z elementami *laissez-faire*”. Główny jugosłowiański ekonomista, Boris Kidric, postrzegał rynek jako „socjalistyczne narzędzie przejścia do komunizmu bezpaństwowego”. Według Kidrica, w tej transycji planowanie centralne miało być przekształcone w proporcjonalne, pozostawiające przedsiębiorstwom swobodę działania zgodnie z regułami gospodarki wolnorynkowej. Dzięki temu przedsiębiorstwa miały osiągać dużą efektywność, wydajność i jakość wytwarzanych produktów oraz obniżenie kosztów produkcji. Rynek i mechanizmy rynkowe miały zastąpić centralne planowanie gospodarką i zbytnią ingerencję państwa w procesy gospodarcze. Począwszy od 1950 r. rząd uwolnił wiele cen regulowanych, które zaczęły kształtować się w wyniku gry sił popytu i podaży. Jugosłowianie znieśli radziecki system centralnego planowania w latach sześćdziesiątych XX wieku, pozwalając przedsiębiorstwom na swobodną politykę inwestycyjną i otwarcie gospodarki na świat⁶³.

MARIA EWA SZATLACH

POLAND, YUGOSLAVIA AND THE MARSHALL PLAN

SUMMARY

Secretary of State, George C. Marshall, speaking to the Harvard graduating class on June 5, 1947, announced what was to become the Marshall Plan, a program of massive aid to war-ravaged Europe. The Plan is often remembered as one of the major successes of American post-World War II foreign policy, and as the foundation of Western Europe's postwar prosperity. Initially, it was addressed to all European countries. Although the Marshall Plan was open to Soviet participation, Stalin ultimately rejected it. After Molotov's withdrawal from the talks on the Marshall Plan in Paris, the Soviet Union began pressuring its East European neighbors to refuse to participate in the American aid plan. Sixteen European nations received nearly 13 billion dollars in aid, which initially resulted in shipments of food,

⁶² L. Balcerowicz, *Socjalizm. Kapitalizm. Transformacja. Szkice z przelomu epok*, Warszawa 1997, s. 355.

⁶³ J. Bockman, *The Long Road to 1989*, „Radical History Review”, Winter 2012, Issue 112, s. 9–42.

staples, fuel and machinery from the United States and later in investment in industrial capacity in Europe. From 1948 to 1952 European economies grew at an unprecedented rate. Their trade relations led to the formation of the North Atlantic alliance. Economic prosperity led by coal and steel industries helped to shape what we know now as the European Union. As for Poland, its refusal of the Marshall Plan was recognized by the United States as an act against its national interests that affected Polish-American relations heavily. The refusal cut off Poland from aid from the West for many years. Poland had to cooperate with the Soviet Union and other East European countries. The refusal also forced Poland to achieve economic development in isolation from Western countries. The Polish post-war reconstruction process was analogous to the process of reconstruction of the Soviet economy. As for Yugoslavia, it also rejected the Marshall Plan. Tito claimed that he made the decision independently, without any influence of the Soviet Union. After the rejection of the Marshall Plan, American-Yugoslavian relations – already strained – had worsened. When Stalin removed the Communist Party of Yugoslavia from the Cominform, American officials decided to grant assistance for Tito through Italy. Such aid would lead to Yugoslavia's participation in the Marshall Plan. The Truman administration finally persuaded Congress to pass Tito approximately 50 million dollars from the Marshall Plan. What is more, Yugoslavia received more loans and assistance from Western countries. Due to this huge assistance Yugoslavia was able to reject the Soviet model of economic development and develop a new form of socialism called by some „socialism with elements of laissez-faire”.